

УДК 336.71

Причини і наслідки впливу іноземного капіталу з банківського сектору України: тенденції 2010–2013 років

Віталій Васильович Рисін,
декан фінансово-економічного факультету
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук, доцент

Анотація. Розглянуто структурні зміни у секторі банків з іноземним капіталом в Україні, що відбулися під впливом фінансової кризи. Проаналізовано діяльність найбільших банків, які були продані іноземними інвесторами у 2010-му – першій половині 2013 року. Визначено наслідки впливу європейського банківського капіталу з України.

Ключові слова: банки, іноземний капітал, фінансова криза, банківські групи.

Постановка проблеми. Одним із важливих питань функціонування банківського сектору України упродовж останніх десяти років став вплив іноземного капіталу на діяльність банків. Активне входження іноземних банків на український ринок, яке розпочалося у 2005–2006 роках і зумовило стрімке зростання частки активів, підконтрольних іноземцям, у 2010–2013 роках змінилося поступовим відходом іноземців з банківського сектору і зміною власників окремих банків. Іноземні інвестори почали йти з України, як тільки у світовій економіці почалися серйозні проблеми. По-перше, їхній бізнес в Україні почав приносити збитки замість прибутків. По-друге, на материнських ринках теж була криза, і там гроші були потрібніші.

Фінансова криза 2008–2009 рр. і важке посткризове відновлення банківського сектору в Україні зумовлюють необхідність нового погляду на діяльність банків з іноземним капіталом і їхню роль на ринку. Відхід іноземних банків – досить рідкісне явище у світовій практиці. Тому академічних досліджень на цю тему небагато.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. В українській економічній літературі традиційно велися активні дискусії щодо переваг і недоліків присутності іноземного капіталу в банківському секторі. Частина дослідників і практиків (В. Геєць, М. Савлук, О. Сугомяко та ін.) висловлювалися проти експансії іноземних банків, наголошуючи на загрозі втрати контролю над національною банківською системою та впливі зароблених прибутків за кордон. Водночас, доволі багато було думок і щодо позитивних наслідків входження іноземних банків на ринок, зокрема підвищення якості банківських послуг, зростання ресурсної бази, здешевлення кредитів, підвищення конкуренції між банками тощо. У дослідженні авторського колективу під керівництвом Т. Смовженко йдеться про новий етап розвитку банківської системи України з 2006 року, характерною ознакою якого є зростання в ній участі іноземних інвесторів і частки в її капіталі іноземних інвестицій [1].

Метою статті є визначення особливостей функціонування банків з іноземним капіталом в Україні на сучасному етапі, характеристика процесів зміни

власників цих банків, виявлення причин і наслідків згорання діяльності іноземних банків та їх відходу з українського ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи є багатограним і певною мірою суперечливим. Те, що для одних країн було беззаперечним благом (шляхом підвищення рівня інвестування економіки, привнесення нових технологій, зниження рівня процентних ставок за кредитами та підвищення якості рівня обслуговування), для інших – у певні моменти історії закінчувалось фактичною втратою економічного суверенітету, зниженням рівня економічної безпеки і фінансово-економічними кризами.

До кризи дослідники вважали, що переваги присутності іноземного капіталу значно переважають недоліки. Вважалося, що іноземні банки сприяють конкуренції і фінансовій стабільності, полегшують доступ до позикових ресурсів і стимулюють ефективність своїх позичальників. Зокрема, дослідження, проведене МВФ на прикладі 319-ти банків у країнах Східної Європи і Центральної Азії, показало, що активна участь іноземних банків асоціюється з нижчими рівнями відсоткових ставок, прибутку і непроцентного доходу, а це не може не тішити позичальників і споживачів інших банківських послуг. Іноземні банки частіше пропонують нові, більш різноманітні продукти і ширше застосовують сучасні технології, а також стають каталізаторами реформ, стимулюють уряди вдосконалювати регулювання і робити його більш прозорим.

Теоретично іноземні банки можуть відбирати в місцевих банків кращих клієнтів, негативно впливаючи на доступність фінансових ресурсів. Реакцією на процес погіршення якості кредитних портфелів може стати їхнє непропорційне скорочення. Щоправда, дослідження функціонування банківського сектору 13 країн Східної Європи, включаючи Україну, не підтверджує цього. На новому для себе ринку іноземні банки частіше встановлюють відносини з молодими і зростаючими фірмами, а не просто переманюють кращих корпоративних клієнтів зі стійкою репутацією. Єдина група позичальників, з якою іноземні банки намагаються не працювати, – це державні підприємства.

Процес активної експансії іноземних банків в Україну, особливо західноєвропейських, розпочався 2005 року. Першими з великих західних банків здійснили інвестиції в український банківський сектор шведська

фінансова група SEB і австрійська група Raiffeisen Int., згодом французькі BNP Paribas та Credit Agricole SA. У табл. 1 наведено дані про окремі угоди на банківському ринку у 2005–2008 рр.

Таблиця 1

Найбільші угоди з купівлі-продажу банків в Україні у 2005–2008 рр.

Рік	Банк	Покупець	Частка акцій, %	Сума угоди, млн дол.
2005	Аваль	«Raiffeisen International» (Австрія)	93,5	1 028
2005	УкрСиббанк	«BNP Paribas» (Франція)	51	350
2006	Райффайзенбанк Україна	OTP bank Plc. (Угорщина)	100	130
2006	Індекс-банк	«Credi Agricole S.A.» (Франція)	98	255
2006	«Універсальний»	«Eurobank Ergasias» (Греція)	99,34	49,5
2006	Агробанк	Фінансова група PPF (Чехія)	100	300
2007	ТАС-Комерцбанк, ТАС-Інвестбанк	Swedbank	100	735
2008	Правекс-Банк	Intessa Sanpaolo (Італія)	100	750
2008	Укрсоцбанк	UniCredit Group (Італія)	94,2	1 160

Примітки. Складено за даними [2].

Причому мультиплікатор капіталу (відношення ціни до основного капіталу банку) при продажу банків іноземцям українськими власниками коливався в діапазоні 3,7–6,4. Настільки різкий приплив капіталу з-за кордону не міг не призвести до зростання

ролі іноземних банків на українському банківському ринку.

Починаючи з 2005 року частка активів і капіталу, підконтрольних банкам з іноземним капіталом, почала стрімко зростати (рис. 1).

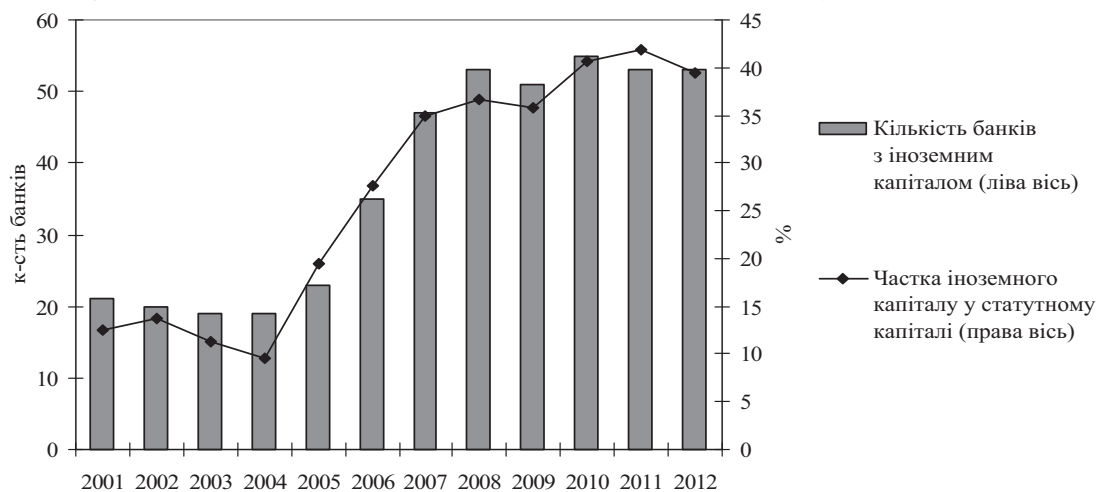

Рис. 1. Динаміка кількості іноземних банків в Україні та їхньої частки у статутному капіталі банківського сектору у 2001–2012 рр.

Примітка. Розроблено автором за даними Національного банку України

Роздрібні кредити у 2005–2008 рр. зростали на 30–50% за рік, а їхня прибутковість була набагато вищою, ніж в Євросоюзі: 10–16% річних проти 3–4% в ЄС. Саме можливість отримувати надвисокі прибутки і стимулювала європейські банківські групи до активного входження на банківський ринок України та інвестування значних ресурсів у свої дочірні структури – такі вкладення на початок 2009 року становили близько 40 млрд євро.

Процес активно розвивався до кризового 2008 року, коли вся банківська система України відчула серйозні проблеми ліквідності внаслідок надмірно ризикованої політики банків у попередні роки. Проте слід зазначити, що жоден банк із переважанням іноземного капіталу не мав відчутних проблем, що призвели б до неможливості розрахуватися за зобов'язаннями чи банкрутства. Це свідчить про більш обережні підходи

цієї категорії банків у веденні банківського бізнесу, що, перш за все, стосується кредитної політики. Але загальне зниження життєвого рівня населення, зниження доходів господарських суб'єктів, криза довіри до банків, зумовлена неповерненням депозитів і часто шахрайськими діями менеджменту окремих установ, а також поширення фінансової нестабільності з-за кордону негативно відобразилися на результатах діяльності більшої частки банків з іноземним капіталом в Україні. Додатково посилили цей процес фінансові труднощі материнських структур, що особливо стосується західноєвропейських банківських груп. Зазначені тенденції викликали поступовий відхід цих груп з українського ринку. Найбільш проблемним для себе європейські банки вважали сегмент обслуговування фізичних осіб.

Першим роздрібним бізнесом припинив займатися нідерландський ІНГ Банк Україна, який працює у

країні ще з 1998 року; 2008-го він відкрив роздрібний напрям, але вже у квітні 2009 року згорнув роботу з громадянами – закрив 23 відділення. Згодом працювати з населенням відмовився і «Хоум Кредит Банк». Його акціонер – чеський Home Credit Group продав свою дочірню структуру «Платинум Банку». Перестав працювати з населенням Swedbank – робота продовжилася тільки з великим і середнім бізнесом. Причиною такого рішення стала напружена ситуація з проблемними кредитами. У 2010–2012 рр. процеси

скорочення обсягів діяльності або її припинення активізувалися – український ринок покинули Societe Generale, Volksbank, Commerzbank, SEB, Erste Bank, Bank of Georgia, Dresdner Bank, Bayerische Landesbank, HSBC і Pekao.

Для визначення причин впливу західноєвропейського банківського капіталу з українського ринку проаналізуємо дані про обсяги активів і фінансові результати найбільших банків, що були (чи будуть) продані іноземними інвесторами у 2010–2012 рр. (рис. 2 і 3).

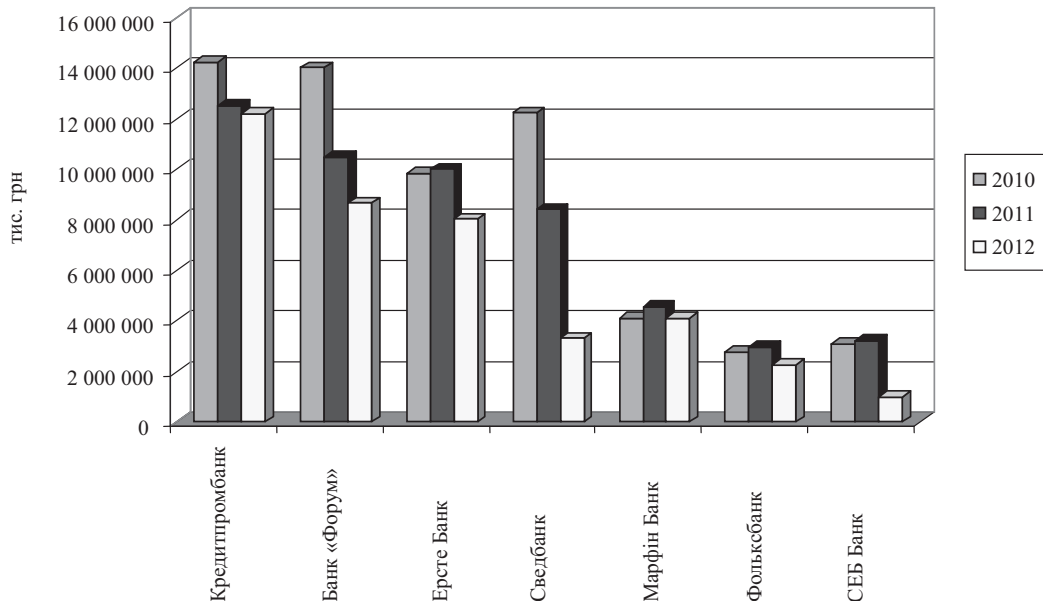

Рис. 2. Динаміка активів банків, проданих іноземними власниками

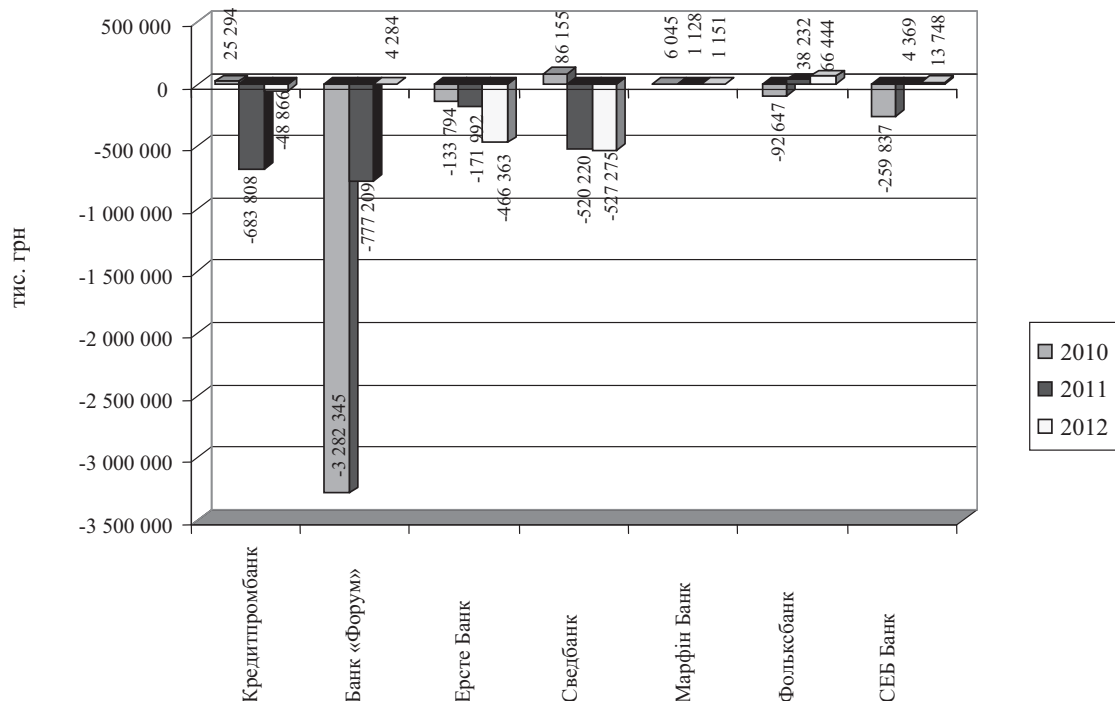

Рис. 3. Прибуток (збиток) банків, проданих іноземними власниками

Примітка. Розроблено за даними [3]

Найбільшими банківськими установами, що змінили чи перебувають у процесі зміни власника упродовж останніх років, були Кредитпромбанк, банк «Фо-

рум», Ерсте Банк, Сведбанк, Марфін банк, Фольксбанк і СЕБ Банк. У всіх перелічених банків у період з 2010 до 2012 рр. можемо спостерігати негативну динаміку

активів. Найбільш різко зменшувалися активи банку «Форум» – з понад 14 млрд грн до 8,6 млрд грн, Сведбанку – з 12,2 до 3,3 млрд грн, а також СЕБ Банку – з 3 до 0,98 млрд грн.

Щодо двох останніх банків, то різке скорочення обсягу активів пояснюється продажем кредитного портфеля (кредитний портфель Сведбанку придбав російський Альфа-Банк) чи відходом із роздрібного сегмента (роздрібний бізнес СЕБ банку був проданий невеликому українському «Євробанку»). Шведський інвестор пішов з України не повністю – він обслуговуватиме своїх клієнтів зі Скандинавії, Балтії та Німеччини, а також двох українських корпоративних клієнтів через придбаний недавно «Акцепт-банк» (зараз «СЕБ Корпоративний Банк»).

Усі банки (за винятком Марфін банку) упродовж аналізованого періоду демонстрували негативні фінансові результати. Лідером у цьому плані став банк «Форум», який закінчив 2010 рік з одним із найбільших збитків у системі (-3,3 млрд грн). При цьому банк значно скоротив філіїну мережу в Україні. Суттєвих збитків також зазнали Кредитпромбанк, Ерсте Банк, Сведбанк і СЕБ Банк. Окремим банкам вдалося забезпечити позитивний результат у 2012 році, проте обсяг отриманого прибутку абсолютно не співмірний збиткам попередніх років. Забезпечити незначний рівень прибутковості у 2010–2012 рр. вдалося лише Мар-

фін банку, який належить кіпрському Cyprus Popular Bank. Проте на момент написання статті українська дочірня структура виставлена на продаж у зв'язку із проблемами материнської структури. Ще в липні 2012 року уряд Кіпру придбав 84% акцій Cyprus Popular Bank – другого за розміром банку країни – за 1,8 млрд євро. У банку змінилося правління, яке має намір позбавитися від не дуже рентабельних дочірніх структур якомога швидше. Ще однією причиною продажу українського активу є введення в Євросоюзі з 2013 року окремих положень Базелю III, що передбачають більш високі вимоги до капіталу та його достатності.

Таким чином, оцінка динаміки активів і фінансових результатів вищезазначених банків з іноземним капіталом дає можливість стверджувати, що в їхніх власників були підстави для скорочення своєї присутності на українському банківському ринку. Основною причиною продажу банків західноєвропейськими власниками слід назвати збиткову діяльність, викликану уповільненням економічного зростання країни. У той же час не можна відкидати негативний вплив тіншової економіки і високий рівень політичного ризику в Україні, що не дає можливості працювати за загальноприйнятими в розвинутих країнах правилами і нормами. Частково з цієї причини основними покупцями банків, що належали європейським банківським групам, стали українські та російські інвестори (табл. 2).

Таблиця 2

Окремі угоди щодо купівлі-продажу банків в Україні у 2010–2013 рр.

Банк	Рік угоди	Попередній власник (мажоритарний акціонер)	Новий власник (мажоритарний акціонер)	Нова назва банку
Хоум Кредит Банк	2010	Home Credit Bank, Чехія	Platinum Bank, Україна	Банк «Восток»
БГ Банк	2011	Bank of Georgia, Грузія	Група приватних інвесторів	Банк Перший
Фольксбанк	2012	Volksbank International AG, Австрія	Сбербанк Росії, Російська Федерація	Фольксбанк
«Банк Ренессанс Капітал»	2012	Ренессанс Кредит, Російська Федерація	СКМ, Україна	«Банк Ренессанс Капітал»
СЕБ Банк	2012	SEB Group, Швеція	Олександр Адарич, Україна	Фідобанк
Банк «Форум»	2012	Commerzbank AG, Німеччина	«Смарт Холдинг», Україна	Форум Банк
БМ Банк	2013	Банк Москви (Група ВТБ), Російська Федерація	«Смарт Холдинг», Україна	БМ Банк
Ерсте Банк	2013	Erste Group, Австрія	Олександр Адарич, Україна	Фідокомбанк
Кредитпромбанк	2013	Kalouma Holding Ltd, Finest Holding Ltd (Kinp), Homertron Trading Ltd (Ірландія)	Микола Лагун, Україна	Кредитпромбанк
Сведбанк	2013	Swedbank, Швеція	Микола Лагун, Україна	Омега Банк

Примітка. Складено за даними Простобанк Консалтинг [4].

Як видно із даних табл. 1, тенденція до відходу західноєвропейських банків особливо проявилася у 2012–2013 рр. Поряд з тим, ринок залишили і два російські банки. Натомість Сбербанк Росії розширив свою присутність в українському банківському секторі, придбавши доволі потужний Фольксбанк. Можна говорити також про перспективи укрупнення банків, зважаючи на те, що окремі українські інвестори скупили по кілька установ, які раніше належали іноземним власникам чи резидентам України. Так, власник Дельта банку Микола Лагун заявив про плани щодо приєднання придбаних ним Кредитпромбанку і Сведбанку. Ерсте Банк (тепер Фідокомбанк) новий власник хоче приєднати до Фідобанку (колишній СЕБ). Сбербанк Росії планує об'єднання Фольксбанку

до своєї дочірньої структури в Україні. Керівництво «Старт Холдингу» веде перемовини про об'єднання Юнекс банку і новопридбаних Форум Банку та БМ Банку. Тому найближчим часом процеси перерозподілу власності в банківському секторі України цілком можуть призвести до його укрупнення і появи нових потужних гравців на ринку. Крім того, зміна власників відіб'ється на спектрі банківських продуктів, які будуть пропонуватися клієнтам, – зважаючи на збитковий характер діяльності більшості проданих банків, їхня ресурсна політика не була оптимальною для українського ринку і нові власники захочуть її переорієнтувати на прибуткові напрями.

Для оцінки ступеня впливу іноземного капіталу на банківську систему України розглянемо, інвестори

з яких країн за станом на липень 2013 року володіють українськими банками, яку частку активів банків контролюють ці інвестори. Такий підхід вважаємо більш виправданим, аніж визначення частки у статутному капіталі, що здійснюється НБУ, адже банки здебільшого оперують залученими коштами і саме їх використовують для кредитних та інвестиційних операцій, через які і реалізують свій вплив на функціонування економіки. На *рис. 4* наведено дані про банки, контро-

льовані іноземними власниками, а також про зміни у структурі власності, що відбулися впродовж останніх років. Методику віднесення банків до цієї категорії описано в попередніх працях автора [5], відповідно ми беремо до уваги банки зі 100% іноземним капіталом і банки, де іноземні власники мають контрольний пакет. Поряд із назвою країни, на рисунку вказано частку активів банківського сектору України, які контролюють банки, власники яких походять із цих країн.

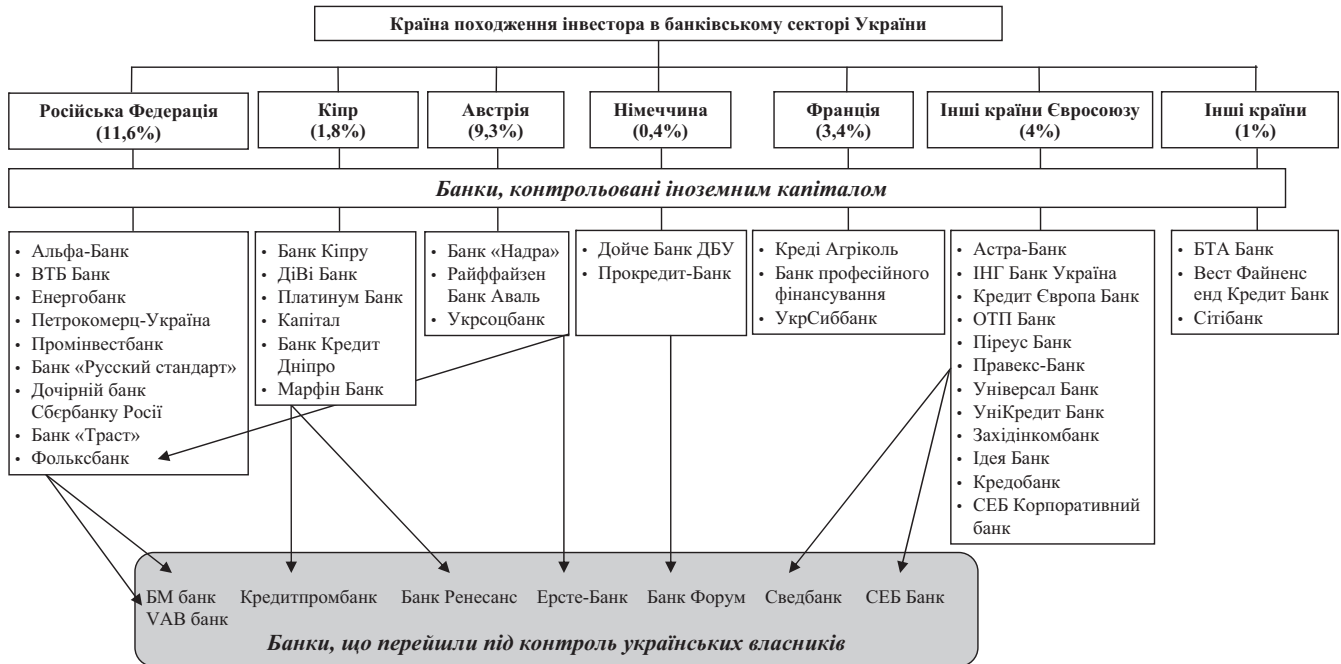

Рис. 4. Банки під контролем іноземного капіталу в банківському секторі України за станом на 01.07.2013 року

Висновки. Підсумовуючи оцінку процесів зміни власників у секторі банків з іноземним капіталом в Україні, маємо можливість зробити такі висновки.

1. У 2012–2013 рр. розпочався процес активного відпливу іноземного капіталу з банківського сектору України. За даними НБУ, частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків знизилась із 41,9% на початку 2012 року до 34% на 01 серпня 2013 року.

2. У світовій практиці для визначення ступеня впливу іноземного капіталу на національний банківський сектор використовується частка активів, контрольованих іноземними банками. У процесі дослідження виявлено, що за станом на липень 2013 року під контролем банків з переважанням іноземного капіталу перебувало 31,6% активів банківської системи України. Походження інвесторів було таким: Російська Федерація – 11,6%; Австрія – 9,3%; Франція – 3,4%; Кіпр – 1,8%; інші країни ЄС – 4,4%; країни з-поза меж ЄС – 1%.

3. Дослідження процесів зміни власності дозволило виявити тенденцію відходу з українського ринку західноєвропейських банків, що, перш за все, стосується німецьких, австрійських і шведських банків. Так, частка активів під контролем німецьких інвесторів після продажу банку «Форум» знизилася до 0,4%. Причинами цього явища слід назвати негатив-

ні результати діяльності банків у 2010–2012 роках, проблеми в материнських структурах, що виникли внаслідок фінансової кризи, а також високий рівень політичного ризику та неприйнятні для банків із розвинутих країн умови ведення бізнесу в Україні. У майбутньому прогнозуємо подальше скорочення обсягу «справжніх» інвестицій європейських банків і відхід цих установ з ринку. Додатково цьому сприятиме той факт, що окремі банки, які діють в Україні, формально мають статус банків з іноземним капіталом. Проте загальновідомо, що реальними їхніми власниками є українські бізнес-групи, які з метою оптимізації податків чи приховування реального власника оформляють власність через підставні компанії у країнах зі спрощеним податковим режимом¹. Останніми роками популярністю для таких операцій користувалися Кіпр, Австрія, Ліхтенштейн тощо. З появою проблем на Кіпрі частина власників змушена була переорієнтуватися на інші офшорні зони чи перевести належні їм банки у власність підконтрольних українських компаній. Тому реальна частка активів банківського сектору, контрольованих західноєвропейськими бан-

¹ До прикладу, загальновідомо, що власником банку «Надра» є українська бізнес-група. Проте формально цей банк вважається банком під контролем іноземного капіталу, бо фірми-власники зареєстровані в Австрії.

ківськими групами, імовірно, є нижчою від розрахованого показника.

4. Слід відзначити зростання ролі на ринку банків, контрольованих російськими інвесторами. За станом на 01.07.2013 року, чотири з цих банків (Промінвестбанк, Сбербанк Росії, Альфа-Банк і ВТБ Банк) входили до групи найбільших за класифікацією НБУ. Після придбання Сбербанком Росії Фольсбанку росіяни контролюють 11,6% активів банківського сектору. При цьому наявні всі підстави для розширення такої експансії, оскільки періодично з'являється інформація про плани щодо продажу інших банків, контрольованих західноєвропейськими власниками. На сьогодні є всі підстави говорити про прояви ризику залежного розвитку в контексті зростання впливу російських банків в Україні.

5. У 2012–2013 рр. на ринку активізувались окремі українські фінансові групи, що шляхом придбання проблемних банків мали намір розширити свою присутність у банківському секторі. Така діяльність у майбутньому може призвести до появи потужних

гравців на банківському ринку та суттєвої реструктуризації придбаних в іноземців банків (зміни можуть стосуватися як ресурсної політики, так і мережі та персоналу). Проте довгострокові цілі подібних інвестицій цілком можуть відрізняти від задекларованих і передбачати подальший перепродаж укрупненого активу тим же російським банкам, які володіють значними фінансовими ресурсами. Більше того, структура власності та джерела надходження ресурсів українських фінансових груп недостатньо прозорі, що не дає змоги зробити достовірні висновки про реальних власників того чи іншого банку.

6. Загалом, структурні зміни в секторі банків з іноземним капіталом в Україні матимуть негативні наслідки, оскільки свідчать про значне погіршення ситуації на фінансовому ринку та інвестиційного клімату. Відхід європейських банків може призвести до зниження конкуренції та якості надання банківських послуг, а також не сприятиме успішній інтеграції української банківської системи до європейського фінансового простору.

Список використаних джерел

1. Новий етап розвитку банківської системи України: зростання присутності іноземних інвесторів : монографія / [Смолженко Т. С., Другов О. О., Рисін В. В. та ін] ; за ред. Т. С. Смолженко. – К. : УБС НБУ, 2008. – 230 с.
2. Ігошева О. В. Іноземні інвестиції в банківський сектор України та механізм їх допуску [Електронний ресурс] / О. В. Ігошева // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2058>.
3. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
4. Резниченко Е. Банк продают: пять последствий для вкладника и заемщика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.prostobank.ua/depozity/stati/bank_prodayut_pyat_posledstviy_dlya_vkladchika_i_zaemshika.
5. Другов О. О. Оцінка рівня та перспективи участі іноземних інвесторів у функціонуванні банківської системи України / О. О. Другов, В. В. Рисін // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / наук. ред. І. К. Бондар. – К., 2007. – Вип. 6 (73). – С. 89–93.

Summary. Structural changes in the sector of banks with foreign capital in Ukraine, which took place under the influence of financial crisis, are considered. Activity of the largest banks that were sold by foreign investors during 2010 – the first half of 2013 is analyzed. Effects of European banking capital outflow from Ukraine are determined.

Keywords: banks, foreign capital, financial crisis, banking groups.